

Biuletyn Z.W.PTTK w Łodzi

ok XXIX Styczeń-luty 1984 Nr 1/289/84

Kościół Bernardynek w Wieluniu fot. Bohdan Bazyliński

Spis treści nr I /289/ 84

1. Stanisław Kałwa - Pokłosie jubileuszu 75-lecia krajoznawstwa i turystyki na Ziemi Wieluńskiej
2. Janina Pilarska - Zarys monografii Mokrska
3. Mariusz Szubert - Skomlin
4. Stanisław Kałwa - W hołdzie bohaterskim Wieluniakom
5. Andrzej Ruszkowski - Stanisław Graeve

- o - o - o - o - o - o - o -

BIULETYN PTTK "WĘDROWNIK" jest wspólnym organem Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Łodzi, Oddziałów, Komisji, Klubów i Kół PTTK. Wydaje Zarząd Wojewódzki PTTK w Łodzi. Adres Redakcji: ul. Piotrkowska 102a 90-004 Łódź tel. 32-29-86.

- o - o - o - o - o - o - o -

Redaguje Komitet w składzie:
Bohdan Bazyliński /redaktor graficzny/,
Adam Chyżewski, Jacek K. Ciesielski /sekretarz Redakcji/,
Krzysztof J. Kurowski /Redaktor Naczelny/,
Leonard Matuszewski, Anna Pilarska
i Stefan Zwierzyński /redaktor techniczny/.

- o - o - o - o - o - o - o -

Numer zamknięto w maju 1984 r.

Późnorenesansowy kościół w Mokrsku fot. Bohdan Bazyliński

Obchodów Jubileuszu 75-lecia Krajoznawstwa i Turystyki na Ziemi Wieluńskiej
1908 - 1983

Przypadająca w roku 1983 rocznica 75-lecia krajoznawstwa i turystyki na Ziemi Wieluńskiej stała się ważnym wydarzeniem dla licznej rzeszy działaczy PTTK, Szkolnych Kół Turystyczno Krajoznawczych oraz dla społeczeństwa Wielunia i ziemi wieluńskiej.

Rok ten był jubileuszem 700-lecia nadania Wieluniowi praw miejskich uroczystie obchodzonym w m-cu wrześniu, a jubileusz-święto wieluńskich PTTK-owców było ostatnim punktem ubiegłorocznych uroczystości związanych z obchodami 700-lecia miasta Wielunia. Uroczystość obchodzona była w dniu 1 października ub. roku w okresie Dni Turystyki wspólnie i przy szerokiej współpracy i pomocy Towarzystwa Przyjaciół Wielunia.

Wielki wkład Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Polskiego Towarzystwa Turystyczno - Krajoznawczego w dzieło umacniania patriotycznych uczuć narodowych w uczenie miłości i szacunku dla piękna, bogactwa historii i osiągnięć naszego państwa i narodu nie może być zapomniany. Statutowe cele organizacji i naukowe poznanie kraju, jego historii, zabytków kultury narodowej, umożliwienie szerokim kręgom społeczeństwa poznanie piękna Polski i organizowanie wypoczynku w najlepszej jego formie - realizowane z pasją przez pełnych zaangażowanie działaczy przynoszą zamierzone efekty, a dla Towarzystwa szacunek i uznanie stawiając je wysoko w świadomości społecznej. Społeczny ruch krajoznawczy powstał u nas z głębokiego umiłowania będącej w niewoli ziemi ojczyźtej. Stworzyli go gorący patrioci, którzy przez poznanie kraju rodzinnego, gromadzenie i ochronę pamiątek przeszłości świadczących o wspaniałej historii pragnęli podtrzymać tradycje pokoleń Polaków i przygotować podstawy do walki o niepodległość. Te godne szacunku tradycje patriotyzmu i obywatelskiej postawy staramy się rozwijać także dziś.

Podjmując próbę ocalenia od zapomnienia pracy społecznej kadry krajoznawców - turystów w okresie 75-lecia spowodowaliśmy wydanie

- Biuletynu Łódzkiego PTTK poświęconego naszemu jubileuszowi i ziemi wieluńskiej,
- Broszury pióra dr Tadeusza Olejnika kustosa Muzeum Ziemi Wieluńskiej "75 lat krajoznawstwa i turystyki na ziemi wieluńskiej 1908-1983",
- okolicznościowego znaczka jubileuszowego 75-lecia.

Wydawnictwa wymienione nie stanowią wprawdzie jednolicie opracowanej historii ruchu turystyczno - krajoznawczego, gdyż brak na to odpowiednich dokumentów i materiałów, ale stanowią zestawienie dostępnych nam materiałów źródłowych i relacji. Trzeba pamiętać, że wiele cennych zapisów i dokumentów uległo zniszczeniu z winy barbarzyńskiego okupanta, a po wojnie nie prowadziło się kronic. Wobec ograniczonych możliwości wydawniczych trzeba było z ciężkim doprawdy sercem zrezygnować z wielu pozycji, a w pozostałych dokonać poważnych skrótów. Stąd też wydawnictwa te nie obejmują pełnych osiągnięć i efektów społecznej pracy licznych rzesz działaczy, zwłaszcza na odcinku pracy statutowo - programowej. Są jednak wydawnictwami, jakie po raz pierwszy ukazały się w takim zakresie w okresie 75-lecia naszej działalności i udostępnienie ich oraz zawartej w nich treści traktować należy jako niewątpliwy sukces. W związku z tym wszystkim tym, którzy przyczynili się do ich wydania i udostępnienia szerokim rzeszom społeczeństwa, składamy wyrazy uznania i podziękowania.

Skromne to wydanie daje niewątpliwą satysfakcję działaczom dwóch pokoleń, tych z PTK i PTTK. Byłoby dobrze, gdyby młode pokolenie turystów przejmujące z naszych rąk pałeczkę wielkiej sztafety potrafiło z treści tych opracowań wynioskować, że żadna dobra praca nie idzie na marne, ale w tej czy innej formie po krótszym lub dłuższym czasie wydaje owoce. Oby to dzieło było właśnie takim zastrzykiem optymizmu w dalszym kontynuowaniu tej pięknej pracy.

W dniu 1 października 1983 roku przed gmachem Muzeum Ziemi Wieluńskiej, w którym zapowiedziano obrady jubileuszowe, zbierali się od godzin rannych przybywający na uroczyste posiedzenie. Przed rozpoczęciem obrad delegacje pod przewodnictwem kol. Feliksa Świerkowskiego udały się na miejscowy cmentarz, gdzie złożone zostały wianki kwiatów na grobach wybitnych działaczy krajoznawstwa i turystyki

Felicji Rymarkiewiczowej i Kazimierza Wojciechowskiego

Przewodnicy Zarządu Oddziału PTTK prowadzili wycieczki młodzieży szkolnej po starym grodzie wieluńskim zapoznając ich z historią siedmiowiekowego miasta. Dla uczczenia jubileuszu 75-lecia młodzież szkolna z Raciszyna zrzeszona w SKTK zorganizowała rajd po Załęczańskim Parku Krajoznawczym.

O godz. 11⁰⁰ w sali odczytowej Muzeum Ziemi Wieluńskiej rozpoczęto obrady. Na wstępie Chór Związku Nauczycielstwa Polskiego pod kierownictwem mgr Stanisława Gaińskiego wykonał szereg pieśni jak: "Ojczyzna", "Polsce Naszej", "Gaude Mater" oraz "Wesele Sieradzkie". Otwarcia uroczystego posiedzenia dokonał przewodniczący Komitetu Organizacyjnego Obchodu 75-lecia kol. Stanisława Kałwa dokonując zagajenia i powitania przybyłych gości i działaczy PTTK. Z kolei przekazał przewodnictwo kol. Radomyślowi Klubie, sekretarzowi Zarządu Oddziału, który przewodniczył obradom. W następnym przemówieniu przewodniczącego obrad i powitaniu przybyłych omówił sylwetki i zasługi Felicji Rymarkiewiczowej i profesora Kazimierza Wojciechowskiego, działaczy zasłużonych dla ziemi wieluńskiej, na grobach których delegacja obradujących złożyła na cmentarzu wianki kwiatów. Realizując przedłożony zebrany program uroczystego obchodu Jubileuszu ogłoszono referaty:

- 75-lecie krajoznawstwa i turystyki na ziemi wieluńskiej, który wygłosił kol. Stanisław Kałwa,
- Walory turystyczno - krajoznawcze ziemi wieluńskiej ogłoszony przez mgr Józefa Łągiewkę.
Uroczystość Jubileuszową zaszczytlił swoją obecnością:

1. Sekretarz Komitetu Miejsko Gminnego PZPR tow. Jan Cierkosz.
2. Przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu Ob. Kazimierz Stronczyński.
3. Przewodniczący Rady Miejsko Gminnej w Wieluniu jednocześnie przewodniczący Obywatelskiego Komitetu Obchodów 700-lecia miasta Wielunia tow. Ryszard Lewik.
4. Przedstawicielka Zarządu Głównego PTTK w Warszawie kol. Urszula Kosmowska.
5. Przedstawiciele Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Sieradzu:
kol. Ryszard Wągrowski - Prezes
kol. Andrzej Ruszkowski - wiceprezes
kol. Alicja Błaszczuk - sekretarz
kol. Janina Szynczewska - skarbnik
6. Przedstawiciele Wydz. Kultury Fizycznej i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu
kol. Sławomir Tralewski
kol. Jan Garczyński
7. Przedstawiciele Zarządów Oddziałów z całego województwa.
8. Przedstawicielka Muzeum Ziemi Wieluńskiej
kol. mgr Bogusława Wiluś.
9. Działacze PTTK, przedstawiciele organizacji społecznych współpracujących z Zarządem Oddziału i zaproszeni goście.

Do prezydium obrad wpłynęły depesze gratulacyjne i pisma z gratulacjami i życzeniami owocnych obrad

1. Pismo Przewodniczącego Zarządu Głównego PTTK kol. Gordona Andrzeja.
2. List gratulacyjny Wojewody Sieradzkiego.
3. Pismo Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Częstochowie oraz medal pamiątkowy "za zasługi i osiągnięcia w krajoznawstwie i turystyce .
4. Telegramy od Zarządów Oddziałów w Kępnie i Oleśnie.
5. Pismo gratulacyjne i dyplom uznania od Zarządu PTTK w Wieruszowie.

Uczestniczący w uroczystości jubileuszowej przedstawiciele i zaproszeni goście złożyli do Prezydium Obrad wiele upominków i wianek kwiatów.

Z okazji Jubileuszu przyznano wiele wyróżnień i odznaczeń a w szczególności odznaczeni zostali:

Oddział PTTK w Wieluniu

1. Złotą Honorową Odznaką PTTK
2. Dyplomem Zarządu Głównego PTTK w 75-lecie powołania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Towarzystwo Przyjaciół Wielunia

1. Medalem Zarządu Głównego PTTK

Muzeum Ziemi Wieluńskiej

1. Medalem Zarządu Głównego PTTK

Związek Nauczycielstwa Polskiego

1. Dyplomem Honorowym Zarządu Głównego PTTK

Wyróżnieni przez Zarząd Główny PTTK w Warszawie

Złotą Honorową Odznakę PTTK

1. kol. Radomyśl Klubu
2. kol. Wiktoria Robakowska
3. kol. Jadwiga Serwan

Srebrną Honorową Odznakę PTTK

4. kol. Józef Łągiewka
5. kol. Janina Marfat
6. kol. Antoni Pietrzak
7. kol. Jan Poznerowicz

Złotą Odznakę Zasłużony w pracy PTTK wśród młodzieży

1. kol. Janina Pilarska
2. kol. Zygmunt Mikołajczyk

Wyróżnieni przez Zarząd Wojewódzki PTTK w Sieradzu

1. Odznaką 25 lat w PTTK kol. Paweł Wróbel
2. Honorową Złotą Odznaką "Miłośnika Ziemi Sieradzkiej" kol. Stanisław Kałwa i kol. Tadeusz Olejnik

Wyróżnieni przez Ministerstwo Kultury i Sztuki

- Złotą Odznaką "Za opiekę nad zabytkami"
kol. Janina Pilarska

Oddział PTTK w Częstochowie przekazał Oddziałowi PTTK w Wieluniu Medal za osiągnięcia w działalności Krajoznawczo - turystycznej.

Długoletni działacze Oddziału PTTK wyróżnieni zostali dyplomami uznania przyznanymi przez Zarząd Wojewódzki i Zarząd Oddziału.

W czasie obrad ogłoszono szereg przemówień, w których obok życzeń i gratulacji podkreślono ważną rolę jaką spełnia nasze Towarzystwo w wychowaniu młodzieży.

Przedstawiciele Obywatelskiego Komitetu Obchodów 700-lecia miasta Wielunia mówili na temat działalności tego komitetu oraz osiągnięć i rozbudowy miasta w ostatnich latach.

W dalszej części wystąpił chór Związku Nauczycielstwa Polskiego wykonując szereg pięknych utworów. W przerwie toczących się obrad uczestnicy zwiedzili wystawę zorganizowaną w salach Muzeum Ziemi Wieluńskiej a w szczególności nowouruchomioną wystawę malarską - Wieluń i okolice w malarstwie. Uczestnicy uroczystości mieli okazję zaopatrzyć się w wydawnictwa i przewodniki związane z ziemią wieluńską i jej dziejami jak również odcisnąć okolicznościowe stemple. Na zakończenie zabrał głos przewodniczący Komitetu Organizacyjnego kol. Stanisław Kałwa, który w gorących słowach podziękował wszystkim organizacjom, instytucjom, działaczom i osobom, które dopomogły do zorganizowania uroczystości jubileuszowych, uświetniły jego program i realizację jak również wzięły masowy udział w uroczystościach jubileuszowych. Szczególne podziękowanie złożył władzom PTTK, Zarządowi Wojewódzkiemu PTTK w Łodzi i redakcji Biuletynu PTTK, Okręgu Łódzkiego, którzy dopomogli nam w wydaniu okolicznościowych wydawnictw poświęconych Jubileuszowi 75-lecia i ziemi wieluńskiej.

Dziękując działaczom PTTK za ich trud, zaangażowanie, za duży wkład społecznej pracy w rozwój turystyki i krajoznawstwa, życzymy im jeszcze większych osiągnięć, wielu udanych imprez oraz satysfakcji płynącej ze świadomości, że swą społeczną pracą dobrze służą społeczeństwu ziemi wieluńskiej.

Przewodniczący Komitetu
Obchodów 75-lecia Krajoznawstwa
i turystyki na ziemi wieluńskiej
Stanisław Kałwa

ZARYS MONOGRAFII MOKRSKA

Dane ogólne

Mokrsko jest gminą w województwie sieradzkim. Od najbliższego miasta Wielunia odległe jest o 10 kilometrów, a od miasta wojewódzkiego Sieradz - 50 kilometrów. We wsi jest Urząd Gminy, posterunek Milicji Obywatelskiej, Spółdzielnia Kółek Rolniczych, Bank Spółdzielczy, Gminna Spółdzielnia, dwa przedszkola, szkoła podstawowa, sklepy różnej branży, gospoda, bar gastronomiczny, ośrodek zdrowia, biblioteka, poczta, kościół, cegielnia. Do gminy Mokrsko należą wsie: Chotów, Krzyworzeka, Komorniki, Słupsko, Ożarów. Każda wieś jest i sołectwem. W Mokrsku są dwa sołectwa. Od 1974 roku, w związku z reorganizacją rad narodowych powstała w Mokrsku gmina. Gmina w Mokrsku ma swoje tradycje. Była tu gmina i w okresie międzywojennym. Do 1975 roku mieściła się w budynku z 1925 roku. W 1975 roku oddano do użytku nowy budynek, który już w obecnej chwili jest za ciasny. Gmina ma ambitne plany. Planuje się wiele. W październiku bieżącego roku zostanie oddana do użytku masarnia, której koszt budowy wynosi 11 milionów zł. Będzie ona obsługiwała gminę Mokrsko i Skomlin.

Przez Mokrsko prowadzi droga z Wielunia do Bolesławca odległego od Mokrska o 25 km. Droga bolesławiecka łączyła Kijów z Wrocławiem. Została wytyczona dla kupców warszawskich.

Środowisko geograficzne

Mokrsko należy regionalnie do Wyżyny Krakowsko - Wieluńskiej, geologicznie związane jest z Jurą. W niedalekim Wieluniu, tuż przy dworcu kolejowym, zaczyna się turystyczny szlak, który w Częstochowie łączy się z ogólnopolskim szlakiem turystycznym zwanym "Szlakiem orlich gniazd". Od północy i zachodu rozciąga się monotonna równina. Od południa i wschodu otaczają miejscowość niewielkie wzniesienia poprzecinane obniżeniami. Budowa geologiczna Mokrska związana jest z okresem polodowcowym. Z tego okresu pochodzi il, na którym pracuje miejscowa cegielnia. Na południe od wsi, w kierunku Komornik znajdują się pokłady piasku o niewielkiej miąższości. Piasek wykorzystują mieszkańcy jako materiał do zaprawy murarskiej. Przez wieś płynię kilka strumyków należących do zlewni rzeki Proсны płynącej przez Wróblew, odległy o 7 km od Mokrska. Na terenie wsi jest kilka stawów będących własnością rolników. Na niewielką skalę prowadzi się w nich hodowlę ryb na własne potrzeby. We wsi Mokrsko występują różne typy gleb - od piaszczystych do gliniastych. W południowo - wschodniej części Mokrska gleby są podmokłe o nieuregulowanych stosun-

kach wodnych, pozostała część gruntów wymaga odnowy melioracji. Gleby są od drugiej do szóstej klasy bonitacyjnej. Niewielki procent gruntów należy do drugiej klasy i niedużo jest szóstej klasy. We wsi są dwa większe skupiska drzew. Jest to las świerkowy, położony za wsią w południowej stronie oraz park z drzewami przeważnie liściastymi. Rosną tu dęby, klony, brzozy, olchy, kasztanowce i inne. Osobowość stanowi dąb wyróżniający się wielkością. Obwód jego pnia wynosi 5 m. Należy go uznać za pomnik przyrody. Piękne są dwie aleje w parku i aleja brzoza prowadząca od kościoła na cmentarz grzebalny. Wiek drzew w alei brzozowej szacuje się na 50 lat.

W okolicy występuje kilka gatunków zwierzyny łownej. Są kuropatwy, bażanty, kaczki, sarny, zajęce. Odstrzał zwierzyny prowadzony jest przez koła łowieckie.

Historia

Najstarsze ślady osadnictwa w Mokrsku należą do kultury ceramiki sznurowej i grzebykowo - dołkowej. Znalezione tu dwa cmentarzyska ciałopalne oraz denar Faustyny I. Mokrsko znane jest od 1273 roku. Pierwsze starostwo powstało w Mokrsku w XIV wieku. Należało ono do wojewody sieradzkiego powiatu ostrzeszowskiego. Starostwo to było starym gniazdem rodziny Kożuchowskich. Stanisław Kożuchowski wydał w 1732 roku opracowany przez siebie zbiór konstytucji sejmowych z lat 1550 - 1726 w układzie rzeczowym. Działalność Kożuchowskiego stanowi trwały wkład ziemi wieluńskiej w dorobek kulturalny kraju. Kożuchowski miał w Mokrsku własną drukarnię. Rodzina ta wybudowała w Mokrsku kościół, który w 1626 roku przebudował Aleksander Kożuchowski w-ce starosta i sędzia grodzki. Według spisów podskarbiech starostwo Mokrsko obejmowało dzierżawą trzy wójtostwa: Wróblew, Krzyworzekę i Wierzbie. Wójtostwa te posiadał Adam Lasocki - stolnik Sochaczewski. Pierwsze zapiski o gminie Mokrsko z 1827 roku. Liczyło ono 113 domów oraz 797 mieszkańców. W 1867 roku znajdowały się na terenie gminy dwie szkoły, gorzelnia, cegielnia, dwa wiatraki, kopalnia torfu i młyn wodny.

Na przestrzeni czasu zmieniło się budownictwo zarówno mieszkalne jak i gospodarcze. Do niedawna dużo było chat drewnianych krytych słomą. Do 1939 roku był w Mokrsku tylko jeden piętrowy dom. Należał do ówczesnego posła Stanisława Panaszka. Aktualnie mieszkańcy Mokrska budują przeważnie domy murowane z cegły czerwonej lub silikatowej. Budynki stoją frontem do głównej szosy. Są to często domy piętrowe z wygodami. Duże zmiany zaszły również w budownictwie gospodarczym. Stodoły obecnie buduje się nowoczesne - duże, murowane, kryte blachą. Podobnie jest z innymi budynkami gospodarskimi jak obory, chlewnie, kurniki. Na terenie wsi znajdują się krzyże i kapliczki. Jest ich w sumie dziesięć. Trudno odtworzyć ich historię. Wiadomo tylko, że były zniszczone w czasie drugiej wojny światowej a po wyzwoleniu odbudowano je. Niektóre zachowały dawny wygląd, inne przebudowano.

W widocznym miejscu przy kościele stoi obelisk z orłem postawiony w okresie międzywojennym na pamiątkę poległym w wojnie 1918-20 roku. Na pomniku była tablica z wypisanymi 17 nazwiskami poległych:

Biermuszka Józef, rolnik	Maniak Marcin, rolnik
Brąś Ignacy, stolarz	Maras Stanisław, rolnik
Czyż Piotr, rolnik	Pacyna Adam, rolnik
Drzewiński Józef, rolnik	Pacholak Walenty, stolarz
Giąb Antoni, rolnik	Pawlak Franciszek, rolnik
Grajnert Władysław, rolnik	Płonka Jan, rolnik
Jarawski Antoni, rolnik	Stępień Andrzej, rolnik
Keller Wilhelm, rolnik	Wypchło Jan, rolnik
Krasowski Franciszek, robotnik	

Tablica ta jest przechowywana w Mokrsku. Czynnione są starania u władz, aby ją umieścić na pomniku.

Na cmentarzu cholerycznym znajduje się płyta poświęcona powstańcom z 1863 r.

Parafia Mokrsko istniała już na pewno w 1308 roku. W 1538 roku przyłączono do Mokrska sąsiednią parafię we Wróblewie. Od XIX w do wybuchu II wojny światowej administrowało parafią sześciu księży. Po przerwie okupacyjnej do tej pory - pięciu księży.

Obecny kościół jest murowany, orientowany, jednonawowy z wieżą o wysokości 31 m, późnorenesansowy. W starszej części kościół ten zbudowany został w XV wieku, na miejscu dawnego kościoła drewnianego, z kamienia. Odbudowano prezbiterium i nawę do ambony. Później /resztę nawy/ część drewnianą zastąpiono murem ceglany, zostawiwszy tylko drewniane sklepienie. Nowszą część odbudował z drewna w 1626 roku Aleksander Kozuchowski, sędzia grodzki krakowski. Kościół był tylko poświęcony. Remonty były na przełomie XIX i XX wieku. Ostatni remont gruntowny przeprowadzono w latach 1924-25, kiedy to staraniem proboszcza ks. Wiktora Orżanowskiego przełożono dach i wymieniono drewniane części wieży. W czasie okupacji kościół był zamknięty dla kultu. Po wyzwoleniu odmalowano wnętrze i uzupełniono braki w wyposażeniu i w 1959 roku kościół był konsekrowany. W kościele są trzy ołtarze, organy 10 głosowe, ambona oraz 25 ornatów. Parafia posiada swój cmentarz grzebalny odległy o 200 metrów. Właścicielem kościoła jest Parafia Rzymsko-Katolicka. Wyposażenie kościoła barokowe z XVIII wieku. Chór muzyczny wsparty na dwóch filarach. W południowej ścianie w prezbiterium dwie tablice nagrobne: Nepomuceny z Czekałskich Kozłowskiej i pułkownika Aleksandra Kozuchowskiego poległego pod Wiedniem w 1863 roku. W północnej ścianie prezbiterium tablica nagrobna Wincentego Węgierskiego zm. w 1872 r. Patronem parafii jest św. Stanisław - Biskup Męczennik.

Ludność

Na terenie gminy Mokrsko zamieszkuje 6387 osób. Z rolnictwa utrzymuje się około 58 % ogółu ludności. Dojazdy do pracy z terenu gminy kształtują się szacunkowo na poziomie ok. 700 osób. Dojeżdżają do pracy i do szkół do Wielunia, Praszki i innych miejscowości. W samym Mokrsku zamieszkuje 1585 osób. Mieszkają one w 374 domach. W 1942 roku ludność Mokrska została wysiedlona. Dużo domów Niemcy wypalili. Na miejscowym cmentarzu znajdują się mogiły ofiar terroru faszystowskiego. Jest grób powstańców warszawskich, mieszkańca Komornik Józefa Papiny i czternastoletniego chłopca - Edwarda Głomba. W obozach koncentracyjnych zamordowani zostali: Jan Urbaniak, Panaszek Michał, Piasecki Stanisław i Mamzer Stanisław. Obozy koncentracyjne przeżyli: Krysiak Kazimierz, Tokarski Jan, Drygała Helena. W Mokrsku przebywał z rodzicami obecny działacz państwowy - Edmund Osmańczyk. Duże zasługi dla Mokrska położył Józef Pilarski - długoletni kierownik miejscowej szkoły - zmarły w 1965 roku. Społeczeństwo Mokrska pragnie szkołę nazwać Jego imieniem.

Gospodarka

Na terenie Mokrska istnieją duże zasoby łą z jeziora zastoiskowego. Wykorzystano je już w 1867 roku kiedy to istniała w Mokrsku cegielnia. Obecnie istniejąca cegielnia została wybudowana przez ówczesną dziedziczkę - Alojżę Jakowicką w 1923 roku. Obecnie właścicielem cegielni są Sieradzkie Zakłady Ceramiki Budowlanej. Jest to największa cegielnia w województwie sieradzkim. Cegielnia zajmuje 4 ha powierzchni. Sama kopalnia ma 3 ha. Surowiec wydobywa się koparkami. Ił jest również przewożony do cegielni w Chotowie i w Ożarowie. Produkcja zmieniała się w czasie, w zależności od potrzeb rynkowych. Do 1963 r. dostarczano na rynek wyłącznie cegłę. Od 1968 roku zaczęto oprócz cegły produkować również rurki drenarskie. W 1973 roku wyrabiano pustaki Unia. Obecnie produkuje się rurki i cegłę. W 1982 roku zakład osiągnął produkcję - 10 760 000 jednostek ceramicznych. Na dobę produkuje się średnio 60 tysięcy sztuk. Cegielnia zatrudnia 105 osób. Razem z transportem 150 osób. W latach 1961-63 zakład całkowicie przebudowano i zmodernizowano. Wymieniono maszyny i urządzenia. Koszt remontu wyniósł 800 tys. zł. Energią napędową jest elektryczność, węgiel i ropa. Rocznie zużywa się 3500 ton węgla, 60 ton ropy naftowej oraz 8 400 000 kWh prądu elektrycznego.

Ogólna powierzchnia wsi wynosi 1277 ha. Powierzchnia użytków rolnych obejmuje 1219 ha. Nieużytki zajmują 58 ha. Są to grunty zajęte pod zabudowę, drogi, podwórka. We wsi są 302 gospodarstwa. Najliczniejszą grupę stanowią gospodarstwa od 2-5 ha. Zbożami obsiane jest 545 ha. Ziemiańki sady są na 325 ha a buraki cukrowe na 56 ha. Plony zbóż wynoszą 31 q/ha, ziemniaków produkuje się 220 q/ha, a buraków cukrowych - 330 q/ha. We wsi jest 138 koni, 857 sztuk bydła, 1586 sztuk

trzody chlewnej, 170 sztuk owiec, 3 kozy i 3160 sztuk drobiu. Rolnicy korzystają z różnego typu maszyn rolniczych, które wypożyczają ze Spółdzielni Kółek Rolniczych lub mają swoje.

Do 1939 roku we wsi istniał folwark o powierzchni 345 ha. Po wyzwoleniu został rozparcelowany. Pozostała resztówka o obszarze 42 ha. W dworcu obecnie mieszczą się sklepy Gminnej Spółdzielni, przedszkole i biblioteka.

W 1950 roku powstała w Mokrsku spółdzielnia produkcyjna. Zrzeszała ona 11 członków. Po 6 latach nastąpiło rozwiązanie spółdzielni. W 1957 roku zawiązano nową spółdzielnię. Liczyła 4 członków. Rozwiązano ją w 1962 r. Ta forma gospodarowania nie zdała w Mokrsku egzaminu. Spółdzielnia produkcyjna prowadziła w obu wypadkach produkcję roślinną i zwierzęcą.

Kółko rolnicze na terenie Mokrska powstało w 1959 roku. Nie było jeszcze wtedy maszyn rolniczych. W 1960 roku kółko rolnicze liczyło tylko 40 członków. W 1973 roku stan członków wyniósł 158. Od 1974 roku rozpoczęła działalność Spółdzielnia Kółek Rolniczych, która wcieliła 5 kółek z terenu gminy. Są one filiami SKR w Mokrsku. SKR świadczy usługi rolnikom w zakresie mechanizacji, chemizacji, remontów. SKR ma obecnie 55 ciągników, 27 przyczep, 3 kombajny i wiele innych maszyn, z których korzystają też rolnicy indywidualni. SKR zatrudnia 44 traktorzystów i 35 pracowników umysłowych. Bogaty park maszynowy jest również w posiadaniu rolników indywidualnych. Obecnie na terenie wsi działa Związek Rolników Kółek i Organizacji Rolniczych, który decyduje o wielu sprawach wsi. Dla potrzeb rolnictwa wybudowano w 1968 roku budynek POMU. Koszt budowy wyniósł 2,5 mln zł. W 1974 roku filia POM weszła w skład SKR. Do SKR należy również ośrodek rolny, który gospodaruje na 66 ha ziemi i prowadzi hodowlę trzody.

Na targi jeździ ludność do Wielunia i Praszki. Do Wielunia we wtorki i piątki a do Praszki w środę. Na targach rolnicy zbywają nadwyżki wyprodukowanych towarów i zakupu potrzebne im artykuły spożywcze i przemysłowe, a zwłaszcza wyroby rzemieślnicze. Większość produktów rolnicy zbywają w Gminnej Spółdzielni. Tu też zaopatrują się w potrzebne materiały. W 1977 roku zaczęto w Mokrsku II prace melioracyjne, które ukończono w sierpniu 1978 roku. Zdrenowano 483,6 ha gruntów ornych, 46,4 ha użytków zielonych, odwodniono rowami otwartymi 31 ha, zagospodarowano pomelioracyjnie 51 ha. Wykonano 231 przepustów, 81 studzienek i 128 wylotów. Zadecydował o tym wskaźnik pilności inwestycji. Koszt drenowania 1 ha gruntów wyniósł wtedy 20997 zł. Inwestowanie w meliorację jest opłacalne. Zwyczajki plonów po melioracji są znaczne. Dla przykładu: siana przed melioracją łąki zbierano 29 q/ha, a po melioracji 80 q/ha.

Ważną rolę we wsi odgrywa rzemiosło. We wsi są rzemieślnicy, którzy na niewielką skalę świadczą usługi dla ludności. Jest stolarz, 2 cieśli, 2 szewców, krawiec, murarz, zakład fryzjerski i inni. Zakład stolarski został założony w 1947 roku. Do 1968 roku wszystkie prace wykonywano ręcznie. Wytwarzano głównie meble. Od 1969 roku pracę zmechanizowano. Zakupiono maszyny i zmodernizowano zakład. Obecnie zakład nastawiony jest na produkcję otworów budowlanych, ponieważ jest duże zapotrzebowanie na tego typu produkcję. Zakład murarski istnieje od 1947 roku. W ciągu roku zakład zdolny jest wybudować przeciętnie 10 budynków /łącznie z gospodarskimi/. Cegłę kładzie się w stylu romańskim i gotyckim. Do 1960 roku nie budowano piwnic i łązienek. Obecnie każdy dom mieszkalny ma piwnice oraz wyposażony jest w łązienkę. Coraz częściej stosuje się stropodachy. Ostatnio buduje się wysokie partery, które są częściowo wykorzystane dla celów mieszkalnych. Oprócz tego pełnią funkcje gospodarcze, jak piwnice głębokie. Od dwudziestu lat istnieje we wsi zakład fryzjerski. Kobiety wiejskie dbają o swój wygląd. W związku z dużym postępem technicznym mają czas na pójście do fryzjera. Zakład fryzjerski jest placówką spółdzielczą. Brakuje we wsi kowala. Młodzież nie widzi przyszłości w tym tak potrzebnym we wsi zawodzie. Kuźnia jeszcze stoi, lecz właściciel nie ma zastępcy, a sam już osiągnął wiek emerytalny i nie ma sił do pracy.

Ważną rzeczą we wsi jest komunikacja. W Mokrsku, przez długie lata, ludzie brnęli w błocie w okresie roztopów wiosennych i jesienią. Najstarsi ludzie pamiętają czasy gdy pustego wozu nie mogła uciągnąć para koni. Wozy wywracały się w błoto. Szosę przez wieś wybudowano dopiero w 1916 roku. W tym samym czasie wybudowano tor kolejki wąskotorowej, która łączy do tej pory Wieluń z Zawisną. W Mokrsku są dwa przystanki kolejki wąskotorowej: osobowy i towarowy. Do 1962 roku kolejką dojeżdżało do pracy do Wielunia dużo osób. Dla uczuwej się młodzieży w szkołach średnich był to też jedyny środek lokomocji. Obecnie "ciucha" ma mniejsze powodzenie w związku z rozbudową linii autobusowych PKS. Obecnie każda miejscowość w gminie ma połączenie z Mokrskiem i z Wieluniem oraz pośrednio z wieloma miejscowościami w kierunku Wrocławia. We wsi jest 5 przystanków PKS-u. Na dobę kursuje w kierunkach: do Wielunia, Bolesławca, Byczyny, Wrocławia, Praszki - 72 autobusy PKS-u oraz wiele samochodów zakładowych. Planowana linia autobusowa podmiejska nie została uruchomiona. To sprawa przyszłości. Nawierzchnia szosy została zmodernizowana. Założono smołówkę.

Urządzenia socjalne i kulturalne

Przedszkola. We wsi są dwa przedszkola. Przedszkole nr 1 ma własny budynek. Do 1939 roku mieściła się tu szkoła podstawowa. Przedszkole czynne jest od godziny siódmej do szesnastej. Pomieszczenia są dość wygodne. Dzieci mają dużo pomocy dydaktycznych. Urządzone są kąciaki zainteresowań. W ogrodzie są urządzenia, które pomagają prowadzić zajęcia w okresie letnim.

Przedszkole nr 2 pracuje w trudniejszych warunkach. Zajmuje dwie sale w budynku GS.

Szkoła podstawowa. Wiadomo, że w roku 1885 istniała w Mokrsku szkoła początkowa. Trudno odtworzyć jej historię. Najstarsza nauczycielka w Mokrsku pamięta, że na miejscu dzisiejszego budynku szkolnego stała drewniana chata. W niej mieściła się szkoła podstawowa. Były tylko dwie sale. W tym czasie szkoła była płatna i nieobowiązkowa. Nauka najczęściej odbywała się w okresie zimy. Pierwszymi nauczycielami w Mokrsku była p. Fridrich i p. Koźmiński. W 1914 roku przybyła do Mokrska - Helena Rzeszowska. Stary drewniany budynek spalił się. Wybudowano nowy, który stoi do dziś. Mieści się w nim przedszkole nr 1. W 1916 roku przybył do Mokrska drugi nauczyciel - Józef Pilarski. Od 1918 roku nastąpiło bezpłatne i obowiązkowe nauczanie. Szkoła nosiła nazwę powszechną. Były cztery klasy. Nauka trwała siedem lat. Warunki lokalowe były trudne. Klasy były rozrzucone po wsi. Uczono w wynajętych od gospodarzy lokalach. W 1927 roku podniesiono stopień organizacyjny szkoły na pięcioklasową o siedmiu oddziałach. W 1928 roku po raz pierwszy otrzymało świadectwo ukończenia siódmej klasy 14 uczniów. Po reformie jędrzejewiczowskiej w 1933 roku szkoła otrzymała nazwę 7-klasowej publicznej szkoły powszechnej III stopnia, która realizowała pełny program 7-klasowej szkoły. Do siódmej klasy uczęszczały dzieci z Gaszyna, Komornik, Wróblewa, Krzyworzeki, Brzezin, Wichernika, Ożarowa. W 1937 roku rozpoczęto budowę nowej szkoły. Budowę ukończono w 1938 roku. W czasie wojny w budynku szkolnym mieściła się niemiecka gmina, niemiecka szkoła i przedszkole. Po wyzwoleniu szkoła rozpoczęła swoją działalność. Do 1965 roku kierownikiem szkoły był Józef Pilarski. Początkowo, po wyzwoleniu, szkoła była szkołą zbiorczą. Chodziły tu dzieci z okolicznych wsi. Klasy były przepełnione. Dzieci przzerośnięte wiekiem. W 1967 roku wyszli ze szkoły pierwsi ośmioklasiści jako wynik reformy szkolnictwa z 1961 roku. Od 1975 roku funkcjonuje w Mokrsku Zbiorcza Szkoła Gminna. Do klasy siódmej przyjeżdżają dzieci z Chotowa i Słupska. Warunki są bardzo trudne. Prawie wszyscy uczniowie, po ukończeniu szkoły podstawowej starają się o przyjęcie do szkół ponadpodstawowych różnego typu.

W 1964 roku utworzono w Mokrsku Szkołę Przystosowania Rolniczego, która została przemianowana na Zasadniczą Szkołę Rolniczą w 1970 roku. W 1975 roku ZSR została przeniesiona do Krzyworzeki z powodu trudnych warunków lokalowych w Mokrsku.

Biblioteka. We wsi mieści się Gminna Biblioteka. Biblioteka istnieje od 1945 roku. Do 1973 roku mieściła się przy budynku gminy. Następnie była w prywatnym mieszkaniu, a ostatnio przystosowano pomieszczenie dla biblioteki po biurach spółdzielczych w dawnym dworze szlacheckim. Przy bibliotece znalazła pomieszczenie i czytelnia. Biblioteka ma filie we wszystkich miejscowościach gminy. Biblioteka prowadzi działalność kulturalno-oświatową. Organizowane są różne konkursy, spotkania z pisarzami, malarzami i innymi ludźmi, których powinno się poznać. Z biblioteki korzysta obecnie 532 czytelników. Księgozbiór biblioteki liczy 8441 woluminów.

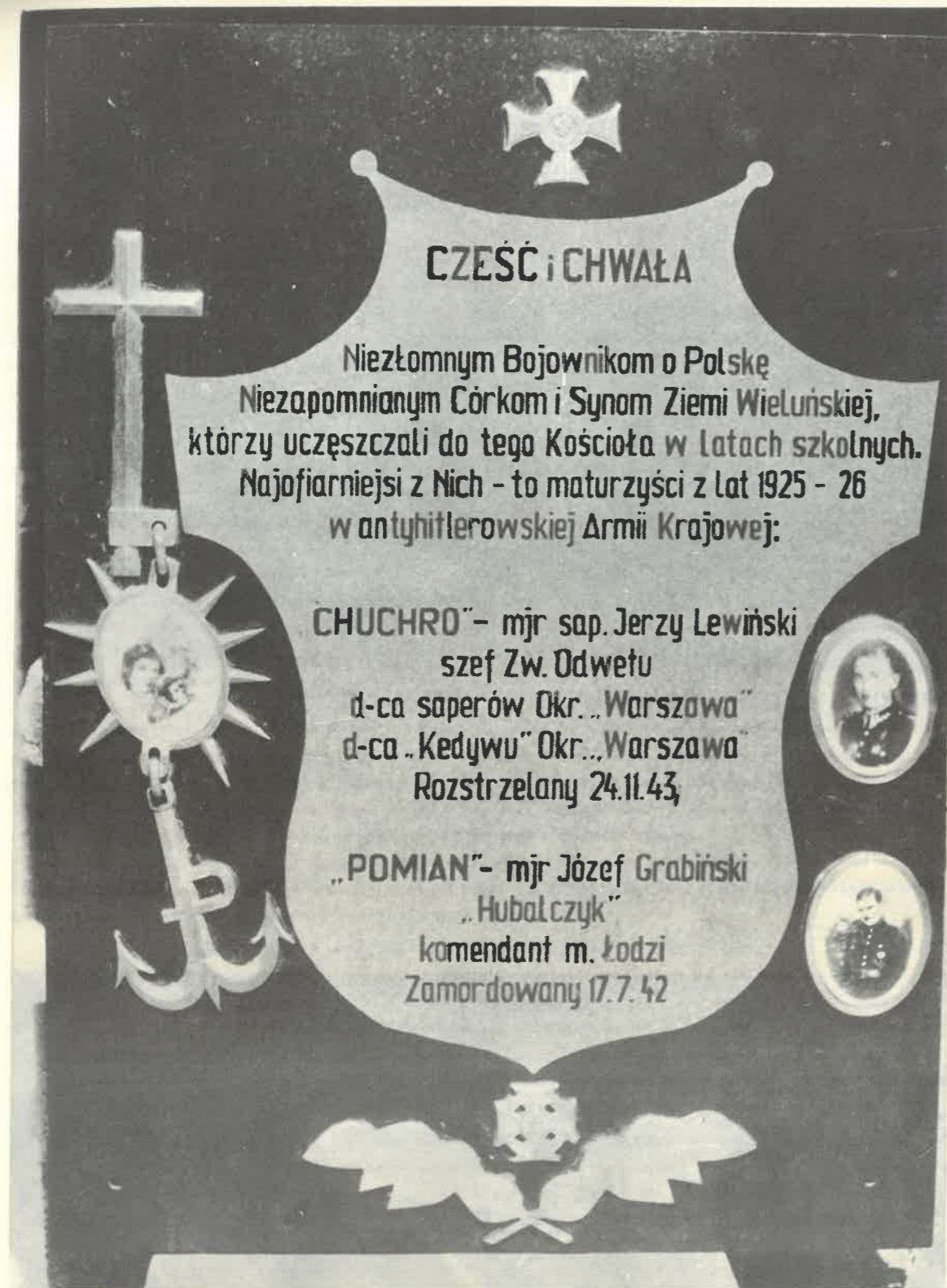
Inne placówki kulturalne. Do 1980 roku działalność kulturalno-oświatową prowadziła też placówka zwana "Klub Rolnika" istniejąca we wsi od 1966 roku. Klub był odwiedzany przez młodzież i dorosłych. Odczuwa się obecnie brak tego typu placówki w Mokrsku. W 1969 roku założony został we wsi "Ośrodek Nowoczesnej Gospodyni", który prowadził działalność oświatowo-usługową. Organizowane były różne kursy dla gospodyń wiejskich. Kobiety miały możliwość podnoszenia swoich kwalifikacji. Uczyły się kroju, szycia, haftu i wielu innych przydatnych w codziennym życiu umiejętności. Szkoda, że działalność tej placówki nie istnieje obecnie.

Ośrodek zdrowia. Mokrsko dość długo czekało na własny ośrodek zdrowia, który został wybudowany dopiero w 1969 roku. Koszt budowy wynosił 2 200 tysięcy złotych. Obecnie należy do Zespołu Opieki Zdrowotnej w Wieluniu. Pełni funkcje Gminnego Ośrodka Zdrowia. Zatrudnia lekarzy medycyny, stomatologa, położną, cztery pielęgniarki i personel pomocniczy. Rejon ośrodka obejmuje 4 500 osób. Rocznie udziela się 14 500 porad. W okresie nasilenia zachorowań przyjmuje się dziennie i 66 pacjentów. Do najczęściej spotykanych chorób należą: gościec i choroby układu oddechowego. Jako osiągnięcie lekarz podaje brak zgonów wśród dzieci do roku życia. Ośrodek prowadzi działalność profilaktyczną wśród dzieci i dorosłych na miejscu i w środowisku. Od 1973 roku ludność wiejska korzysta z bezpłatnej opieki lekarskiej. Stałą opieką lekarską objęta jest również młodzież szkolna. Obecnie ośrodek rozbudowuje się. Będzie wyposażony w nowoczesne urządzenia i przy-

Uroczystości jubileuszu 75-lecia krajoznawstwa i turystyki w Wieluniu

Tablica pamiątkowa na kościele Pijarów w Wieluniu fot.M.Grabczak

Stanisław Graeve (1868—1912)

Delegacja Oddziału PTTK w Kaliszu składa kwiaty na grobie Stanisława Graeve w Charżupli Małej w dn.24 IV 1983r. fot.Z.Uczkiewicz

Kościół XVI-wieczny w Grąbieniu fot. Bohdan Bazyliński

Kościół XVI-wieczny w Gaszynie fot. Bohdan Bazyliński

chodnie. Znajdzie się miejsce i na aptekę, której odczuwa się brak.

Sport. We wsi istnieje zespół sportowy. Zespół ma własne boisko, na którym rozgrywane są mecze piłki nożnej i inne zawody sportowe. Z boiska korzysta również młodzież ze szkoły podstawowej. W sezonie, prawie w każdą niedzielę rozgrywane są mecze piłki nożnej. Sportowcy mają jednolite stroje oraz inny sprzęt.

Poczta. Poczta w Mokrsku powstała w 1918 roku. Nosila nazwę Urzędu Pocztowego. Obecnie jest to Urząd Pocztowo-Telekomunikacyjny. Poczta obsługuje 13 wsi. Urząd zatrudnia 5 pracowników. W Mokrsku są 1253 aparaty radiowe i 1058 telewizorów. Telefonów w instytucjach państwowych jest 27, a prywatnych 5. Poczta doręczana jest codziennie. Dzienników prenumeruje się na poczcie 191, tygodników 258, miesięczników 61.

W pracy poczty zmieniło się wiele. Początkowo urządzenia telefoniczne były ręczne. Obecnie zainstalowano centralę automatyczną. Można się łączyć bezpośrednio nawet z Łodzią. Naczelnik poczty pamięta czasy gdy pocztę dowożono końmi a doręczyciele donosili pieszo. Obecnie poczta dostarczana jest autobusem PKS lub ambulansem pocztowym. Listonosze rozwożą rowerami lub motorowerami.

Straż. Straż we wsi ma swoje tradycje. Powstanie straży datuje się od roku 1909. W 1910 roku istniały trzy oddziały utworzone z 49 ochotników. Wyposażenie składało się z ręcznej sikawki, 3 bosaków i 10 toporów strażackich. W 1912 r. straż posiadała już wóz do pogotowia strażackiego, 2 beczkowszy dwukołowe, 2 drabiny, 2 pochodnie, czapki i pasy bojowe. W latach 1914-18 straż działała jako legalna, zwarta organizacja. Od 1926 roku systematyczne szkolenie strażaków w zakresie wyszkolenia I stopnia, prowadził kierownik szkoły - Józef Pilarski. W 1932 roku staraniem zarządu zakupiono dla wszystkich członków mundury sukienne i czapki rogatywki. W 1936 roku przystąpiono do gromadzenia materiałów na budowę nowej remizy. Zgromadzony materiał został oddany na budowę szkoły, ponieważ budowa nowej szkoły była większą koniecznością. Straż przez wiele lat prowadziła na terenie wsi działalność rozrywkową. Organizowano zabawy taneczne, przedstawienia teatralne, loterie i inne imprezy. Straż zorganizowała orkiestrę, która istnieje do dzisiejszego dnia. W czasie pożaru ochotnicy strażacy, w pełnym składzie, stawiali do walki z żywiołem. Strażacy powinność swą spełniali z wielkim zamiłowaniem i poświęceniem.

Po wyzwoleniu straż zorganizowała się na nowo w 1945 roku. W 1959 roku wybudowano nowy budynek dla użytku OSP. Straż brała udział w różnych zawodach w rejonie, powiecie i województwie zdobywając punktowane miejsca i nagrody. W 1961 roku straż otrzymała wóz zastępczo bojowy a w 1970 r. nowoczesny samochód bojowy. Oprócz samochodu straż posiada 2 motopompy, aparat sprężarkę, 2 syreny, drabinę przesłowo - drążkową, węże tłoczne oraz 20 sztuk hełmów, toporów i pasów bojowych a w 1974 roku otrzymała 10 kompletów nowoczesnych ubrań bojowych. Straż bierze udział w uroczystościach państwowych i ludowych.

Inne

Gminna Spółdzielnia "Samopomoc Chłopska" powstała w Mokrsku w marcu 1945 roku. Początkowo liczyła 130 członków. Działalność spółdzielni ograniczała się początkowo do jednego sklepu spożywczo - przemysłowego. W początkowym etapie napotymano na szereg trudności związanych z organizacją i zaopatrzeniem. Obecnie spółdzielnia prowadzi ożywioną działalność w Mokrsku i na terenie gminy. Posiada sklepy różnej branży oraz punkty usługowe. W 1978 roku wybudowano nowy biurowiec. Jest to pierwszy dwupiętrowy budynek w Mokrsku. W 1972 roku została oddana do użytku gospoda "Słoneczna". Koszt budowy wynosił 1 700 000 złotych. Zakład zatrudnia 10 osób. Przeciętnie wydaje 50 obiadów dziennie. Jest to lokal kategorii IV, miejsc 60. Potrzeby ludności w zakresie gastronomii uzupełnia prywatny bar gastronomiczny.

Zlewnia mleka. Dla potrzeb wsi otwarto zaraz po wyzwoleniu zlewnię mleka. Dostawy mleka były początkowo obowiązkowe. Warunki bardzo ciężkie. Dostawcy starali się o nowy budynek, który oddano do użytku w 1965 roku. Mleko dowożą wozami z 5 wsi. Przerobu na miejscu nie ma żadnego. Surowiec odsyła się do mleczarni w Wieluniu. Warunki pracy poprawiły się, lecz okazało się, że za małe są pomieszczenia jak na potrzeby wsi. W zlewni można kupić masło, ser i inne przetwory. Zlewnia prowadzi sprzedaż pasz treściwych. Rolnicy otrzymują paszę i wyroby mleczarskie na kredyt. Rozliczenia są przy wypłacie za mleko.

Agronomówka. Służba rolna jest we wsi dobrze rozbudowana. Dla potrzeb służby rolnej wybudowano w 1966 roku agronomówkę. Koszt budowy wyniósł 500 tysięcy złotych.

Bank Spółdzielczy. Bank Spółdzielczy istnieje w Mokrsku od 1955 roku. Zmieniał on nazwy. Od 1967 roku bank mieści się w nowowbudowanym budynku, który bardzo prędko okazał się za szczypliwy. Obecnie prowadzi się rozbudowę banku. Bank przejął kompetencje banku rolnego i prowadzi szeroką działalność oszczędnościową i kredytową.

Wodociąg. W 1968 roku oddano do użytku arterię wodociągową. Z wody mieszkańcy wsi korzystają w nieograniczonych ilościach. Każdy dom we wsi ma bieżącą wodę. Brakuje jeszcze centralnej kanalizacji. Użytkownicy, we własnym zakresie budują szamba.

Elektryfikacja. Od 1956 roku w Mokrsku jest światło elektryczne. Wieś wkroczyła od tej chwili w nowy etap rozwoju. Sprzęt elektryczny pozwala oszczędzać ludziom czas, który mogą wykorzystać na odpoczynek czy inne zajęcia. Po 22 latach zaistniała konieczność modernizacji linii elektrycznej w związku z dynamicznym rozwojem wsi. W 1978 roku zmieniony został system ochrony z uziemienia na zerowanie. Zainstalowano rtęciowe oświetlenie ulic, 7 stacji transformatorowych, typowe wiejskie przerobiono na WLZ - wewnętrzne linie zasilające, wymieniono słupy, pogrubiono przewody. Koszt inwestycji wyniósł 5 mln zł.

Kiosk "Ruch" - istnieje w Mokrsku od 1956 roku. Gazety i czasopisma dostarczane są do kiosku codziennie. Oprócz prasy w kioskach zaopatruje się ludność w różne drobiazgi codziennego użytku.

Wiatrak. Wiatraki są ozdobą wiejskiego krajobrazu. Są przykładem doskonałej ciesiołki polskich twórców. Zabytkiem drewnianej architektury wiejskiej jest w Mokrsku wiatrak będący prywatną własnością. Wiatrak na obecnym miejscu stoi od 1957 roku. Został sprowadzony z Łagiewni, postawiony na miejscu starego wiatraka, który był rozebrany w 1930 roku. U ostatniego właściciela wiatrak stał od 1900 roku. Do 1970 roku był użytkowany jako młyn elektryczny. Wiatrak jest kryty gontem. Zbudowany z drewna dębowego i świerkowego. Nie jest konserwowany. Właściciel nie jest zainteresowany konserwacją, ponieważ nie użytkuje wiatraka. Wspaniały dowód przeszłości kultury wiejskiej coraz bardziej niszczeje. A szkoda, że nie ma mecenasa, który by ożywił martwy wiatrak i uczynił atrakcyjnym obiektem.

Janina Pilarska

Bibliografia

- Rosin R., Ziemia Wieluńska w XII-XVI wieku, Łódź 1961.
 Szczygielski Wojciech, Dzieje Ziemi Wieluńskiej, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1969 rok.
 Monografia Mokrska - rękopis monografii opracowany w ZSG w Mokrsku przez członków SKKT w 1974 roku, dane uaktualnione.

S K O M L I N

I. Środowisko geograficzne

Skomlin jest najmniejszą gminą w województwie sieradzkim. Wieś leży w południowo-zachodnich krańcach województwa na równinnej Wysoczyźnie Wieruszowskiej - mezoregionie zaliczanym do strefy nizinnej Niziny Południowopolskiej. Najwyższe wzniesienie terenu osiąga 196 m.npm. Skomlin położony jest w połowie szlaku drogowego Wieluń - Bolesławiec. Jest to szlak kołowy o drugorzędnym, lokalnym znaczeniu. Od najbliższego miasta - Wielunia Skomlin położony jest w odległości 15 km. Najbliższa linia kolejowa przebiega przez Wieluń. Linia ta łączy Herby Nowe z Kępem. Przez Mokrsko /w odległości 6 km/ przebiega linia kolejki wąskotorowej Wieluń - Praszka. Geologicznie tereny Skomlina związane są z Wyżyną Krakowsko-Wieluńską. Wschodnie utworów mezozoicznych - środkowojurajskich osadów ilasto-mułowych - znajdują się w Mokrsku i Krzyworzece. W Przedmościu /odl. 10 km/ znajduje się kamieniołom środkowojurajskiego piaskowca o lepischoczu żelazistym, natomiast w Wieluniu znajduje się wychodnia wapienia jurajskiego.

Wyżyna Wieluńska podlegała dwukrotnemu zlodowaceni. Były to zlodowacenia krakowskie /Mindel/ oraz środkowopolskie /Riss/. Ostatnie zlodowacenie pozostawiło w Skomlinie ślady w postaci piaszczystych wydm znajdujących się w odległości ok. 3 km na północ od wsi, niewielkiego gazu narzutowego oraz rozrzuconych na polach otoczków z granitu skandynawskiego. Grubość utworów czwartorzędowych zalegających na utworach mezozoicznych wynosi ok. 25 m /wg Röchlego/. Skomlin ma dość dobre warunki glebowe. Na pn. od wsi znajduje się strefa gleb gliniastych wytworzonych na glinach morenowych. Są to gleby III-IV klasy tworzące kompleks żytńi dobry i bardzo dobry. Na pd. od wsi występują gleby piaszczyste - biellicowe i pseudobiellicowe zaliczane do gleb IV-V klasy. Gleby te tworzą kompleks żytńi słaby. Skomlin leży w dorzeczu Proсны. Głównym ciekim wodnym jest rów melioracyjny noszący lokalną nazwę "Toplinka".

We wschodniej części wsi istnieje źródło o niewielkiej wydajności. We wsi znajdują się także dwa niewielkie, zaniedbane stawy. Wśród wód podziemnych przeważają wody gruntowe oraz wgłębne /freatyczne/. Prywatne studnie nie przekraczają głębokości 20 m. Dla potrzeb wodociągu wiejskiego zbudowano dwie studnie głębinowe przekraczające głębokość 200 m.

Przyroda okolicy nie jest zbyt zróżnicowana.

Na północ od wsi /ok. 3 km/ znajduje się niewielki kompleks leśny. Jest to sztuczne skupisko drzew, wśród których przeważają sosny porastające wydmy piaszczyste. Na terenie wsi znajduje się 19 drzew wpisanych do rejestru pomników przyrody.

W okolicach Skomlina spotyka się pospolite zwierzęta łowne: zające, kuropatwy, kaczki, bażanty.

II. Zarys historii

Skomlin należy do najstarszych miejscowości na Ziemi Wieluńskiej. Nazwę wsi Zcomelin wymieniono pierwszy raz w 1210 roku kiedy książę wielkopolski Władysław Odonicz potwierdził darowiznę wsi dla zakonu sióstr Cystersek z pobliskich Łubnic przez Zbramira. Jednak nie jest to data pewna. Wyraźnie natomiast wymieniony jest Skomlin w dokumencie arcybiskupa Pełki z 6.II.1245 roku potwierdzającym darowiznę wsi przez Wierzbicę i Raclawę /wdowę po kasztelanie krakowskim Klemensie/ zakonowi Cystersek z Łubnic.

W 1250 roku wieś klasztorna Skomlin lokowana została na prawie niemieckim przez Przemysława Wielkopolskiego.

Do dziś zachował się wyraźny układ wrzecionowaty. Wrzeciono tworzy główny trakt komunikacyjny /ul. 1000-lecia/ oraz ul. 1 Maja. W środkowej części tego rozwidlenia znajduje się kościół /pierwotnie znajdowała się tam zapewne kaplica wzniesiona przez Cysterski/. Za kościołem znajdował się rynek /obecnie w miejscu tym znajduje się apteka/, który był centralnym punktem ówczesnej średniowiecznej wsi. W XIII wieku istniał w okolicach wsi ośrodek dworski o charakterze obronnym. W Książce R. Rosina o Ziemi Wieluńskiej jest wzmianka, że w 1299 roku Władysław Łokietek przebywał "in Castris in Skomlyno" czyli na "zamku" skomlińskim. W tym czasie przez wieś przebiegał szlak handlowy tzw. droga bolesławiecka, który był częścią szlaku handlowego łączącego Wrocław z Kijowem. Położenie na szlaku handlowym oraz prawo urządzania jarmarków przyczyniły się do rozwoju wsi. Powiększono wówczas układ ulic przez doprowadzenia do już istniejącego wrzeciona kilka prostopadłych uliczek. W ten sposób już w XIII wieku stworzono zręby obecnego układu przestrzennego wsi.

W 1378 roku zakonnice z Łubnic utraciły prawo własności wsi.

6 II 1378 roku ks. Władysław Opolczyk nadał wieś Skomlin i pobliski Toplin jako lenno Janowi Szoffowi. W rękach Szoffów wieś pozostała aż do XVII w.

Przed 1549 rokiem istniała we wsi parafia. Z wykazu parafii archidiekanatu wieluńskiego wynika, że była to jedna z mniejszych i biedniejszych parafii.

Z "Liber beneficiorum" Jana Łaskiego z 1522 r. wynika, że w 1522 roku istniała we wsi mała szkoła parafialna, która upadła w czasach saskich. Ponownie szkołę w Skomlinie założono w 1790 roku. Szkoła ta podlegała Komisji Edukacji Narodowej.

W XVII i XVIII wieku bardzo często zmieniali się właściciele wsi.

Ostatnimi właścicielami wsi byli: Władysław Bartochowski oraz jego synowie, a od 1848 roku rodzina Bąkowskich. Ostatni właściciel dóbr skomlińskich - Ignacy Bąkowski opuścił wieś w 1935 roku po parcelacji majątku dworskiego.

W 1934 roku z inicjatywy Teodora Trojanowskiego założono we wsi Powszechną Szkołę Publiczną III stopnia. Była to szkoła 7 klasowa.

Tragicznym okresem w historii wsi była II wojna światowa oraz lata okupacji hitlerowskiej.

Z racji swego położenia w bezpośrednim niemal sąsiedztwie granicy polsko-niemieckiej już wczesnym rankiem 1 września 1939 roku płonęła część zabudowy wsi. Mieszkaniec Skomlina Ludwik Stępień

był jedną z pierwszych ofiar wojny. Był on podoficerem straży granicznej i zginął w obronie granicy.

8 X 1939 roku Skomlin wcielony został do III Rzeszy do tzw. Kraju Warty do rejencji kaliskiej, a od 17 II 1941 r. do rejencji łódzkiej. Lata okupacji były ciężkie dla mieszkańców wsi. W Skomlinie istniał bowiem posterunek żandarmerii ze szczególnie krwiopijczym komendantem. Na miejscowym cmentarzu znajdują się groby 29, w tym 7 nieznanymi, ofiar terroru faszystowskiego. Wieś wyzwolona została 19 stycznia 1945 r. około godz. 17 przez wojska I Frontu Ukraińskiego. Pierwsze lata powojenne to okres odbudowy zniszczeń wojennych. Od połowy lat pięćdziesiątych do chwili obecnej trwa okres rozbudowy wsi. W okresie tym wzniesiono szereg obiektów m.in.: budynek OSP i Gminnego Ośrodka Kultury /1950-1958/, piekarnię, aptekę, zlewnię mleka, budynek administracyjny GS, restaurację, lecznicę dla zwierząt oraz 7 kilometrową linię wodociągową. W l. 1974-1977 wzniesiono budynek Urzędu Gminy i BS. Dumą mieszkańców wsi jest szkoła wzniesiona w l. 1970-1974 oraz nowoczesny ośrodek zdrowia wzniesiony w 1977 roku. Obydwa te obiekty powstały przy dużym zaangażowaniu społecznym mieszkańców wsi. Dzięki pracowitości mieszkańców gminy Skomlin otrzymała ona zaszczytny tytuł Mistrza Gospodarności za 1977 rok.

Wieś jest typu wielodrożnicy. Układ przestrzenny wsi, którego fundamenty powstały już w XIII w. tworzy obecnie ok. 40 ulic, z których każda ma swoją nazwę. Główne ulice pokryte są asfaltem. Budynki mieszkalne ustawiane frontem do ulic. Buduje się je najczęściej z cegły wypalanej lub silikatowej. Przeważają budynki parterowe. Wieś ma charakter rolniczo - usługowy.

III. Zabytki

A. Kościół parafialny

Z "Liber beneficiorum" Jana Łaskiego wiadomo, że już w 1522 roku istniał we wsi kościół z drewna dębowego. Kościół ten spłonął rażony piorunem latem 1737 roku. Na miejscu dawnego kościoła w 1740 roku rozpoczęto budowę nowego kościoła. Budowę ukończono w 1746 roku. Kościół zbudowany jest z drewna modrzewiowego na rzucie wydłużonego prostokąta. Kościół jest trójnawowy, konstrukcji zrębowej, orientowany. Pokryty był pierwotnie gontem, a obecnie pokryto go blachą. Od strony południowej znajduje się mała kruchta oraz dobudowana zakrystia. Kościół ten ufundował Władysław Bartochowski - łowczy sieradzki, kasztelan wieluński. Konsekracja kościoła odbyła się 27 XI 1781 roku. Konsekratorem był ksiądz biskup Ignacy Kozierowski. W półkolistym zamkniętym prezbiterium znajduje się duży drewniany ołtarz główny wzniesiony równocześnie z kościołem. W ołtarzu znajduje się olejny obraz św. Filipa i Jakuba - patronów kościoła. Dwa boczne ołtarze wzniesiono przed 1757 rokiem. W ołtarzu po prawej stronie /patrząc w stronę prezbiterium/ znajduje się obraz Aniołów Stróżów ze srebrną sukienką oraz na zasuwie obraz św. Antoniego. Przy ołtarzu znajduje się rokokowa chrzcielnica z 1752 r. W lewym bocznym ołtarzu znajduje się obraz Przemienienia Pańskiego na zasuwie oraz obraz Niepokalanego Poczęcia ze srebrną sukienką. Przy ołtarzu tym znajduje się rokokowa ambona w kształcie łodzi. Uzupełnieniem zespołu trzech barokowych ołtarzy jest bogata dekoracja figuralna. Ściany oraz pozorne beczkowe sklepienie pokryte są polichromią wykonaną przez polskiego artystę - bliżej nieznanego K. Więckowskiego. Prace przy polichromii ukończył on 4 X 1776 roku. Po lewej stronie sklepienia /patrząc w stronę prezbiterium/ znajduje się historia św. Filipa, a po prawej stronie historia św. Jakuba. Na ścianach duże obrazy przedstawiają opisy siedmiu sakramentów. Osoby tam uwiecznione występują w strojach polskich. Obrazy te przedzielone są portretami apostołów. Napisy pod obrazami wykonane są minuskułą barokową oraz kapitułą humanistyczną. Artysta zastosował kilka dwuwierszy rymowanych. Obok kościoła znajduje się dzwonnica - najwyższy budynek w Skomlinie ufundowana w 1835 roku przez Stanisława i Kazimierza Bartochowskich.

B. Śpichlerz

Zbudowany został w 1777 roku z drewna modrzewiowego. Należał do zespołu zabudowań dworskich. Zbudowano go, gdy właścicielami dóbr skomlińskich byli Władysław Bartochowski i Maciej Wolicki. Śpichlerz zbudowany na rzucie wydłużonego prostokąta. Budynek jest konstrukcji zrębowej, dwukondygnacyjny. Kondygnacje oddzielone są daszkiem okapowym wspartym na wystających deskach stropowych. Duży dwuspadowy dach pokryty jest gontem. W 1835 roku budynek ubezpieczony był w Drugim Rosyjskim Towarzystwie Ubezpieczenia od ognia / na północnej ścianie budynku, obok wejścia znajduje się metalowa tabliczka tegoż towarzystwa ubezpieczeniowego /. Kapitalny remont śpichlerza przeprowadzono w l. 1954-1956. Obecnie śpichlerz należy do Gminnej Spółdzielni i wykorzystywany jest jako magazyn na zboże i pasze.

C. Kaplica cmentarna

Zbudowana została w XVIII w. W 1916 roku przebudowano ją w stylu neogotyckim. Przebudowana została przez Ignacego Bąkowskiego. Kaplica jest rodzinnym grobowcem właścicieli dóbr skomlińskich, którzy spoczywają w podziemiach kaplicy. Wśród nich spoczywa Apolonia z Łączników Bąkowska zm. 4 V 1896 roku. Tablica ku jej pamięci wmurowana jest obok ołtarza śr. Barbary, który znajduje się we wnętrzu kaplicy. W rodzinnym grobowcu spoczywa także syn Ignacego Bąkowskiego. Tablica ku jego pamięci umieszczona jest na drzwiach do grobowca znajdujących się od strony południowej kaplicy. Kaplica znajduje się tuż przy głównej bramie cmentarnej /ul. 19 Stycznia/ w najstarszej części cmentarza.

IV. Pomniki przyrody

W Skomlinie znajduje się 19 drzew wpisanych do rejestru pomników przyrody. Tworzą one trzy skupiska. Pierwsze skupisko drzew znajduje się obok szkoły. Drzewa te są pozostałością po pięknym przydworskim parku. Najokazalszymi są tu dwie lipy o obwodach 560 cm i 410 cm. Drugie skupisko pomników przyrody znajduje się na cmentarzu przykościelnym. Są to wiązy, z których najokazalszy ma 520 cm obwodu. Trzecie skupisko pomników przyrody znajduje się na cmentarzu grzebalnym. Na cmentarzu uwagę zwraca piękna aleja główna, przy której rosną brzozy, ksztanowce oraz klony. Aleja nie jest jeszcze objęta ochroną. Na cmentarzu rośnie także 46 modrzewi polskich.

Mariusz Szubert

W HOLDZIE BOHATERSKIM WIELUNIAKOM

W dniu 21 czerwca 1981 roku dokonano w Wieluniu odsłonięcia tablicy pamiątkowej na murze kościoła p.w. św. Józefa, dla uczczenia pamięci bohaterskich wielunian

Mjr Jerzego Lewińskiego pseudonim "Chuchro"

Mjr Józefa Grabińskiego pseudonim "Pomian"

W czterdziestolecie bohaterskiej śmierci, godnym Synom Ziemi Wieluńskiej, bohaterskim żołnierzom Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej, notatkę tę poświęcamy.

Major saperów Jerzy Lewiński pseudonim "Jurek-Chuchro", urodził się 14 czerwca 1900 r. w Mierzycach koło Wielunia. Absolwent gimnazjum im. T. Kościuszki w Wieluniu, harcerz drużyny szkolnej. Po otrzymaniu świadectwa maturalnego w roku 1926 wstąpił do Szkoły Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej. Po jej ukończeniu studiował inżynierię wojskową w Szkole Oficerów Saperów w Warszawie. Po skończeniu szkoły i otrzymaniu stopnia oficerskiego, podporucznika - skierowany został do 5 batalionu saperów w Krakowie. W okresie służby stałej wyróżnił się w akcji ratowania ludności w czasie wielkiej powodzi na Podkarpaciu w roku 1932, za co został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Z chwilą wybuchu II wojny światowej, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 roku, w czasie której został ranny i wzięty do niewoli niemieckiej. Po częściowym wyleczeniu udaje mu się zbiec ze szpitala w Radomiu, udaje się do Warszawy. W stolicy pod przybranym nazwiskiem przystępuje do działalności konspiracyjnej. Aż do śmierci związany z ruchem oporu - walką na terenie Warszawy w szeregach Z.W.Z. - A.K. działając pod pseudonimem "Jurek-Chuchro". W roku 1940 jako kapitan saperów dowodził batalionem saperów zorganizowanym przez porucznika "Chwackiego" z oddziałów saperów lewobrzeżnej Warszawy porucznika "Jotesa" oraz oddziałów saperów kolejowych porucznika "Szyny". Dowództwo to objął po aresztowaniu pierwszego dowódcy batalionów majora saperów Kazimierza Mizerka. Batalion przeprowadził szereg akcji bojowych, między innymi w roku 1939 na Saskiej Kępie oraz akcję pod kryptonimem "Wieniec", której organizację i prowadzenie powierzył pułkownik "Monter" /Antoni Chrusciel/ kapitanowi saperów "Chuchro". W październiku 1942 roku przy Komendzie Głównej A.K. powstaje Kierownictwo Dywersji "KEDYW", późniejsze kierownictwo Walki Podziemnej. Na dowódcę "KEDYWU" Okręgu Warszawskiego płk "Monter" powołał kapitana saperów "Chuchro", dotychczasowego szefa "Związku Odwetu" w Okręgu Warszawskim

i jednocześnie dowódcę saperów tego Okręgu. Współpracuje on z Żydowską organizacją Bojową na terenie Getta. Służy radą, pomocą i doświadczeniem, dodając otuchy oddziałom w najbardziej krytycznych okresach załamania psychicznych. Zaaresztowany przez Niemców w październiku, rozstrzelany został 24 listopada 1943 r. na Wale Międzyszyńskim w Warszawie. Zginął wspinał się żołnierz, dowódca ruchu oporu dużej miary. Wyrósł na Ziemi Wieluńskiej, kierował walką z najeźdźcą w niepokonanej stolicy, przynosząc wielki zaszczyt harcerstwu, szkole, z której wyszedł oraz społeczeństwu Ziemi Wieluńskiej. Wspominają o nim podkomendni w książce napisanej przez Henryka i Ludwika Witkowskich p.t. "Kedywiacy", jak również w książce Tomasza Strzembosza - "Akcje zbrojne podziemnej Warszawy 1939-1945".

"Wyczyny jego niech będą liśćmi wawrzynu w pośmiertnym wieńcu majora "Chuchro", którego pamięć mogliśmy uczcić najlepiej przez kontynuowanie walki dywersyjnej, rozpoczętej w podległych mu jednostkach saperkich, a później w zorganizowanym przez niego "KEDYWIE" Okręgu Warszawskiego.

Niechaj przywracają pamięć o dowódcach i żołnierzach "KEDYWU" i ich ofiarnej walce o niepodległość Ojczyzny.

Major JÓZEF GRABIŃSKI pseudonim "POMIAN"

Major Józef Grabiński pseudonim "Pomian" - "Feliks" - "Józef", urodzony w Wieluniu 6 listopada 1907 roku. Harcerz i wychowanek gimnazjum im. T. Kościuszki w Wieluniu. Ukończył Szkołę Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej. Oficer służby stałej 27 pułku piechoty w Częstochowie. W wojnie obronnej 1939 roku walczył w składzie 7 dywizji piechoty - Częstochowa, która rozbita została w pierwszych dniach września przez przeważające wielokrotnie armie hitlerowskie. Nielicznej tylko grupie udało się wymknąć z okrążenia i walczyć do końca. Do tych szczęśliwców należał także kapitan Józef Grabiński. Po ustaniu działań wojennych w 1939 r. nie zdejmując munduru i włącza się w nurt działań konspiracyjnych. W październiku wstępuje do Oddziału Wydzielonego Wojska Polskiego majora Henryka Dobrzańskiego "Hubala" przyjmując tam pseudonim "Pomian". Dowodził piechotą i zastępował dowódcę w czasie jego nieobecności. Brał udział w walkach legendarnego "Hubala" do dnia 13 marca 1940 r.

Na wniosek komendanta Z.W.Z. Okręgu Łódzkiego decyduje się przejść do służby konspiracyjnej w terenie i przygotować społeczeństwo do długiej i twardej walki z Niemcami. W drugiej połowie marca 1940 roku obejmuje stanowisko oficera Sztabu Okręgu Z.W.Z. Łódź, komendanta miasta Łodzi, następnie inspektora Łódzkiego /Łódź powiat, Koluszki i Brzeziny/. W zasadzie pełnił te funkcje jednocześnie. Było to dużym wyróżnieniem oraz stanowiło wielką odpowiedzialność za pracę konspiracyjną na tym wyjątkowo trudnym i odpowiedzialnym terenie. Wykazuje wielką energię i aktywność organizacyjną. Zgodnie z rozkazem Naczelnego Wodza scala poszczególne ogniska konspiracyjne w jedną całość Z.W.Z. - A.K., rozbudowuje sieć Z.O. /Związku Odwetu/ i pobudza jego prężność i aktywność organizacyjną. Ofiarna i nieustraszona jego praca daje coraz poważniejsze wyniki. Dzielni miasto na obwody, nadając im właściwy kształt organizacyjny. Otrzymuje awans na majora. Równocześnie z jego działalnością Gestapo penetruje polskie środowisko przez swych konfidentów oraz wywiad dokonując aresztowań w szeregach bojowników ruchu oporu. Na skutek zdrady jaka nastąpiła zostaje aresztowany 17 lipca 1942 roku. W czasie śledztwa i tortur rozgryza ampułkę cy rankali i ginie zabierając wszystkie tajemnice.

Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. Nie zawiódł, wytrwał do końca, spełniając obowiązek żołnierskiego honoru.

Odeszli na Wieczną Wartę wykazując żołnierski hart i odwagę, dochowując wierności Ojczyźnie. Chyląc nasze czoła czcimy ich pamięć i przyrzekamy, że dopuki żyć będziemy nie zapomnimy o tych, którzy pracowali, walczyli i ginęli za wolność Ojczyzny. Zapomnieć nam tego nie wolno bo "Narody tracąc pamięć - tracą życie".

Stanisław Kałwa

STANISŁAW GRAEVE

/ 1868 r. - 1912 r. /

W odległości 3 km od obecnych granic Sieradza, przy drodze do miasta Warty i nad brzegiem rzeki Warty leży wieś Biskupice. Stara to wieś, bowiem pierwsze wzmianki o niej zawarte w Księgach Ziemi Sieradzkiej i w rotach przysięg sądowych pochodzą z XIV w. Z nazwy wynika, iż zapewne była kiedyś własnością duchowieństwa. W XVI w. należała do Biskupskich, potem Lisowskich /Lisowskich?/, w drugiej połowie XVII w. do Rudnickich /wszyscy herbu Lis/. W 1785 r. od braci Dąbskich dobra te nabywa Antoni Siemiątkowski. W 1882 r., po śmierci Józefa Siemiątkowskiego, z licytacji majątek ten nabył wraz z folwarkami: Kowale, Żerosławice, Grądy, Miedźno i Piotrowice baron Aleksander Graeve^{X/} - bogaty ziemianin, były poseł z Księstwa Poznańskiego do pruskiego sejmku, który jednakże w rok później umiera.

Syn Aleksandra - Stanisław Graeve, urodzony 4 maja 1868 r., zapewne kształcił się wówczas poza granicami państwa carów. Na stałe w Biskupicach osiadł dopiero w latach dziewięćdziesiątych i mieszkał tu do śmierci wraz z matką Franciszką ze Śląskich, później zaś także z żoną z Wężyków z Rychłocic.

Na miejscu starego, drewnianego, typowego dla okolic Sieradza dworu wybudował murowany pałac, który według jego wytycznych zaprojektowali dwa znani architekci warszawscy: Władysław Kozłowski i pochodzący z pobliskich Sędzic Apoloniusz Niemiewski. Pałac, który stanął w latach 1904 - 1905, zachowany do dnia dzisiejszego w dobrym stanie, został wybudowany w stylu neorenesansowym i ozdobiony na zewnątrz elementami o wyraźnym charakterze narodowym: postacią rycerza w polskiej zbroi dłuta Ludwika Pyrowicza, rzeźbą orła oraz obrazem wymalowanym na fasadzie na wysokości pierwszego piętra, przedstawiający Jadwigę i Jagiełłę. Ten obraz, ze względu na zbyt wyraźne manifestowanie polskości został jednak wkrótce zamalowany.

Stanisław Graeve, bywając w salonach prekursorki etnografii regionalnej Ignacji Piątkowskiej /1866-1941/ w pobliskim Smardzewie, zapewne pod jej wpływem a być może i innych spotykanych tam ludzi /bywał tam także St. Wł. Reymont, Zygmunt Gloger, Michał Rawita - Witanowski/ zainteresował się kulturą i zwyczajami wsi sieradzkiej. Z czasem sprawy te pochłonęły go zupełnie i "...za cel swej działalności postawił sobie, aby cechy charakterystyczne sieradzkiej okolicy utrwalić piórem, pędzlem lub aparatem fotograficznym i przekazać je w ten sposób następnym pokoleniom" /vide: "Wspomnienie pośmiertne w: "Roczniku PTK", 1912 r., str. 12/.

Przemierzając wsie w okolicach Sieradza, w których ludność kultywowała obyczaje odziedziczone po przodkach, zbierał powszechnie jeszcze w owym czasie przepiękne stroje wykonywane z lnu i wełny na domowych warsztatach a także ceramikę, wycinanki, pająki, próby płótna, kilimy, kapelusze słomkowe i różne rekwizyty obrzędowe. Ekspozyty te prezentował na wystawach o czym świadczą wzmianki w "Gazecie Kaliskiej", np. w nr 171 z 1 VIII 1909 r. Zgromadził także dokumentację fotograficzną, utrwalił na licznych zdjęciach relikty budownictwa dworskiego i wiejskiego oraz różne sceny z życia wsi, w folwarkach szlacheckich i w okolicznych miasteczkach.

Około 1908 r. podjął inicjatywę stworzenia cyklu obrazów przedstawiających charakterystyczne typy włościan i włościanek z okolic Sieradza. Zaprosił w tym celu do Biskupic artystów malarzy Franciszka Lubieńskiego i Floriana Piekarskiego, a modelki i modelów wybierał według własnego uznania spośród mieszkańców okolicznych wsi. Do dzisiaj w Biskupicach opowiadają, że modelowi za pozowanie Graeve płacił rubla i dawał całodzienne utrzymanie. Powstało w ten sposób w latach 1909 - 1912 36 obrazów, a wśród nich: Stary Ciapa z Mnichowa, Marysia Kluszcanka z Biskupic, Gospodarze z Suchej, z Monic, z Woźnik, Dziewczyna z Dzigorzewa, Prządka, Stłuczony dzban, Bronka...

X/ Ojciec Aleksandra Karol, oficer pruski i uczestnik wojen z Napoleonem przybył w 1815 r. do Księstwa Poznańskiego. Dorobiwszy się na dzierżawach kupił własne dobra. Aleksander urodził się 10 VII 1820 r. w Babach w pow. Krotoszyńskim z matki Polki, z domu Jeziorowskiej, która wychowała go w duchu polskim. Czuł się też w zupełności Polakiem, czemu dawał wyraz w swej działalności społecznej i zawodowej, a przede wszystkim udziałem w powstaniu 1863 r. Miał dwie żony, obie Polki. Z pierwszą Emilią z Kaczorowskich miał sześcioro dzieci, z drugą - Franciszką ze Śląskich - jedno. Zmarł 30 I 1883 roku w Borku, gdzie został pochowany.

Chcąc w większym stopniu spopularyzować kulturę ludową wydał własnym sumptem serię pocztówek ludoznawczych^{X/}: 20 typów włościan z okolic Sieradza, serię 8 pocztówek przedstawiających obrazy Floriana Piekarskiego, 20 pocztówek pod nazwą "Typy lubelskie" według akwarel art. mal. K. Kietlicz - Rayskiego oraz dalszych 20 pocztówek według pastelii art. mal. J. Januszewskiego i W. Gersona. Pocztówki te skutecznie przeciwstawiły się niemieckim wydawnictwom, które opanowały rynek zaboru rosyjskiego.

W 1909 r. Graeve wydał album p.n. "Sztuka ludowa w Sieradzkiem" złożony z różnobarwnych kartonów z wycinankami.

W tymże roku wspólnie ze znanym dziennikarzem warszawskim Leonardem de Verdmon Jacques'em przystąpił do wydawania "Biblioteki Krajoznawczej", finansując w całości to wydawnictwo. W serii tej ukazały się: "Łęczycza i Tum", "Z Sieradza przez Zduńską Wolę, Łask, Pabianice i Rzgów do Łodzi" i "Łódź" /w dwóch odczytach/ opracowane przez Leonarda de Verdmon Jacques'a oraz "Nieznane zakątki powiatu sieradzkiego" w opracowaniu Józefa Kobierzyckiego z Bogumiłowa pod Sieradzem. Wydawnictwa te zaopatrzone były we wskazówki o urządzaniu odczytów, wykaz przezroczy oraz informacje o celach i formach działalności Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Graeve napisał także studium pt. "Stroje i zdobnictwo ludowe w Sieradzkiem" /"Wiś Ilustrowana", z. VIII, 1910. Najpoważniejszą jednak pozycją w jego działalności wydawniczej był napisany wspólnie z L. de Verdmon Jacques'em i wydany w 1912 roku w księgarni Gebethnera i Wolfa w Warszawie "Przewodnik po guberni kaliskiej" wraz z nadzwyczaj starannie przygotowaną szczegółową kolorową mapą guberni wykonaną w Wiedniu. To ta mapa najprawdopodobniej pośrednio było powodem tragicznej śmierci St. Graevego.

St. Graeve przywiązywał dużą wagę do działalności odczytowej inspirując ją a nawet finansując na terenie Sieradza gdzie przekazał do dyspozycji komitetu odczytowego ponad 40 broszurek o tematyce naukowej i krajoznawczej, a ponadto zasób przezroczy i tzw. latarnię magiczną do ich wyświetlania. Entuzjastyczne sprawozdania z takich odczytów zamieszczane w prasie gubernialnej /np. w nr 26 z 2 II 1909 r. "Gazety Kaliskiej"/ świadczą o tym, że Graeve swoją działalnością dobrze przysłużył się sprawie polskiej w okresie gdy marzenia Polaków o odzyskaniu niepodległości stawały się coraz realniejsze.

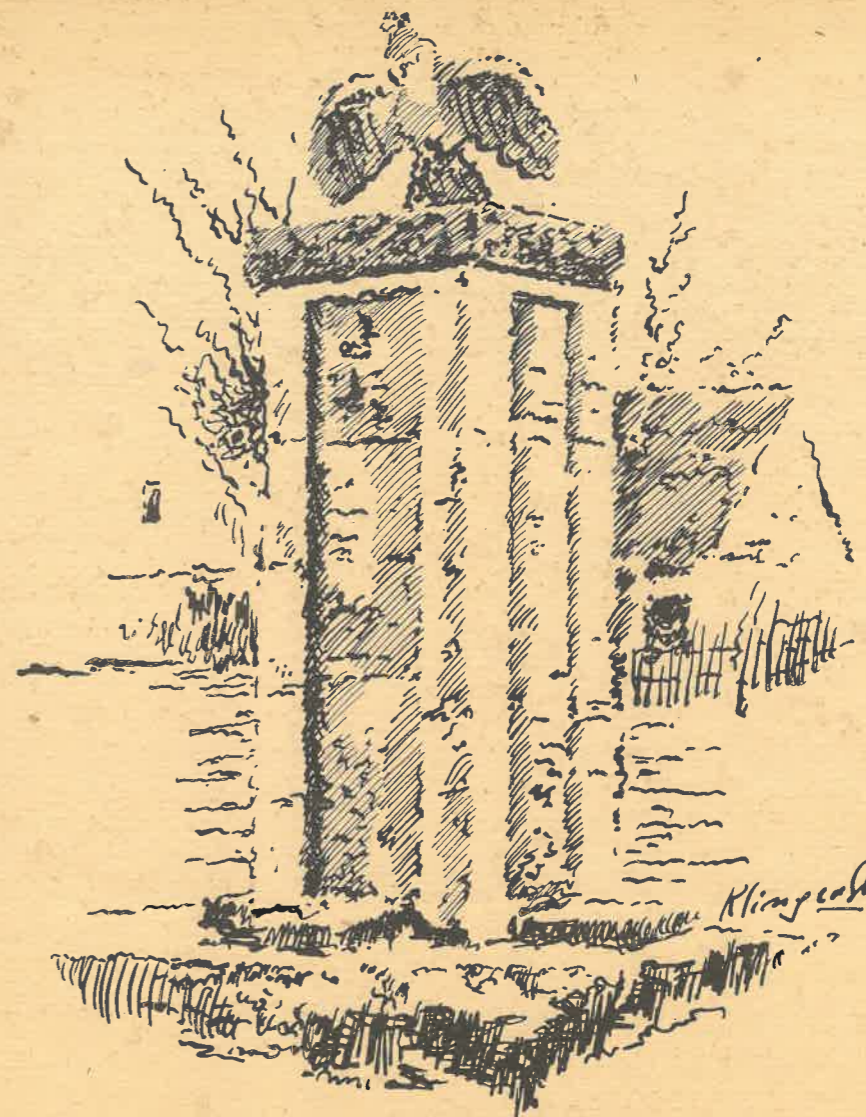
St. Graeve był postacią powszechnie szanowaną także i z tego powodu, że okoliczni włościanie w razie klęski żywiołowej wspomagani byli przez niego poważnymi zapomogami pieniężnymi.

Zbiory St. Graevego uległy rozproszaniu. Jeszcze za życia /w grudniu 1911 r./, jako jeden z założycieli i pierwszy prezes Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w stolicy guberni Kaliszu - część swych zbiorów przekazał utworzonemu tam przez Towarzystwo Krajoznawcze muzeum. Inne książki i eksponaty zostały przez niego przekazane w 1910 r. do biblioteki Towarzystwa Krajoznawczego i powstającego w Warszawie muzeum krajoznawczego /vide: "Ziemia", nr 24/1910 r./ Kaliska Szkoła Handlowa otrzymała od Graevego "gabinet historii naturalnej" a już po jego śmierci żona przekazała dla Szkoły Rolniczej prowadzonej przez słynnego z różnych inicjatyw ks. W. Błazińskiego w Łiskowie 730 przezroczy, "latarnię magiczną" oraz etereoskop z kilka tysiącami widoków. Kilka obrazów Fl. Piekarskiego i Fr. Lubieńskiego znajduje się w Muzeum Okręgowym w Sieradzu, kilka w klasztorze SS Urszulanek w Sieradzu. Pocztówki i wydawnictwa krajoznawcze rozproszone po całej Polsce stanowią cenne obiekty w zbiorach kolekcjonerów.

Stanisław baron Graeve w sobotę 22 listopada 1912 r. popełnił samobójstwo strzelając do siebie na tarasie swego pałacyku. Tuż przed śmiercią podobno ktoś mu powiedział o mającym nastąpić aresztowaniu przez carską "ochranę", która zarzucała mu bezzasadnie szpiegostwo na rzecz Austrii, w Wiedniu bowiem drukował mapę do przewodnika po guberni kaliskiej.

Pochowano go na cmentarzu w pobliskiej Charłupi Małej gdzie spoczywa pod kamienną płytą przy głównej alei cmentarnej. Jego śmierć boleśnie dotknęła przyjaciół i licznych krajoznawców w całej Polsce. Nad otwartym grobem żegnał go w ich imieniu Wł. St. Reymont.

X/ Kompletty tych pocztówek przechowywane są w dziale historycznym Muzeum Okręgowego w Sieradzu.

Obelisk w Mokrsku rys. Stanisław Klignier

W dwa lata później Maria Dąbrowska, która musiała Graevego znać osobiście z racji jego pracy społecznej w Oddziale Towarzystwa Krajoznawczego w Kaliszu, napisała o nim: "...cicha, łagodna twarz hojnego pracownika, który trudził się dla uwiecznienia umiłowanej ziemi sieradzkiej". /M. Dąbrowska "Muzeum w Kaliszu", w: "Prawda", 1914 r., nr 25, str. 12/.

Po śmierci St. Graevego Biskupice odkupił od sukcesorów majątku Artur Dobiecki - syn Marii Graeve - Dobieckiej, córki Aleksandra. Był on ostatnim właścicielem majątku.

Andrzej Ruszkowski

Literatura:

1. K.B. /K. Bzowski/: "St. baron Graeve", w: "Rocznik PTK", Warszawa, 1912 r., str. 1
2. J. Cyperling: "Pałac w Biskupicach", w: "Dziennik Łódzki", Nr 183/1982 r.
3. J.P. Dękowski: Prekursorzy etnografii regionalnej - Stanisław Graeve, w: "Prace i Mat. Muz. Arch. i Etn. w Łodzi, Seria Etnogr.", Łódź nr 16/1972 r., str. 119-124, fotogr. Graeve.
4. Poradowski R.: "Graeve i Biskupice", w: "Głos Robotniczy", nr 234/1982 r., fotografia Graevego.
5. Polski Słownik Biograficzny, t. VIII /Aleksander i Stanisław Graeve/.

